

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ КУМУЛЯТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті надана концепція формування кумулятивної стратегії розвитку промислових підприємств України в сучасних економічних умовах. Автором визначено основні етапи обґрунтування стратегії розвитку: оцінка стратегічного потенціалу підприємства, діагностика точки біфуркації і процесів, які їй передують, з метою ухвалення своєчасних управлінських рішень, вибір траєкторії розвитку підприємства, яка дозволить перейти на новий, якісно більш високий ступінь розвитку економічної системи.

Постановка проблеми. Проблеми, пов'язані з розробкою і реалізацією стратегії підприємства, придбали особливу актуальність в Україні з другої половини 90-х років. Зовнішніми спонукальними мотивами з'явилися загальносвітові процеси, зокрема тенденції до глобалізації та корпоратизації світової економіки. Внутрішні спонукальні мотиви об'єктивно виникли в ході масової приватизації 1992-1994 років. Останніми роками тема стратегічного розвитку підприємства стала предметом активного обговорення як у наукових виданнях, так і на численних науково-практичних конференціях. Пов'язано це з тим, що вітчизняна економіка вступила в таку стадію розвитку, коли відсутність науково-обґрунтованої державної, регіональної, ділової стратегії стає реальною перешкодою на шляху успішної діяльності підприємств. В умовах нестабільного зовнішнього середовища необхідно вміти швидко переоцінювати положення справ після кожної чергової зміни. Управляти підприємством в періоди нестабільності важко, але коли фінансове і ринкове середовище міняється мало не щодня, це дає шанс зробити серйозний стратегічний ривок. Все це обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі проблема стратегічного розвитку підприємства досліджується достатньо давно. Процес економічного розвитку цікавить зараз багато учених миру. Серед дослідників, що внесли найзначніший внесок в розробку цієї проблеми або окремих її аспектів, слід зазначити С.Ю. Глаз'єва, Дж.К. Гелбрейта, Д. Бела, У. Ростоу, а також вітчизняних вчених Ю.Б. Іванова, М.О. Кизима, Т.С. Клебанову, Ю.Г. Лисенка, А.П. Наливайка, В.С. Пономаренка, О.І. Пушкаря, О.М. Тридіда та багатьох інших [1-5]. Науковий пошук йде в основному у напрямі створення математичних моделей розвитку як на глобальному, так на макро- і мезорівні, а також дослідження окремих аспектів економічного розвитку (структурних перетворень, зміни технологічних устроїв, циклічності розвитку, економічної ролі держави та монетарних чинників).

Аналіз економічної літератури дозволяє зробити висновок, що, не дивлячись на глибокі теоретичні дослідження окремих аспектів проблеми, системне бачення стратегії розвитку підприємства, адекватне сучасному стану економіки, високому рівню невизначеності умов господарської діяльності, ще не сформовано. Проте рішення проблеми формування шляхів і закономірностей розвитку можливо тільки за умови опори на сучасну наукову методологію дослідження процесів розвитку взагалі і процесів економічного розвитку, зокрема. Без такої світоглядно-методологічної підстави теорія економічного розвитку не може виконувати свої прогностичні функції та схильна перетворенню в чисто емпіричну область знань, тобто втрачає свій науковий характер або обмежує об'єкт свого дослідження країнами, що виключно розвиваються.

Метою статті є обґрунтування та розробка концепції формування кумулятивної стратегії розвитку промислових підприємств України в сучасних економічних умовах.

Основний матеріал дослідження. Кожне підприємство розвивається згідно певним закономірностям, незалежно від причин його виникнення. Життєвий цикл підприємства (онтогенез) відображає його еволюцію (філогенез) від задуму до зникнення підприємства як окремої сутності. Елементи розвитку підприємства залежать від поєднання чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Економічне

середовище кристалізується в чинниках попиту, технологічних новинах і структурних умовах ринку. Підприємство, яке наблизилось до межі свого існування, відроджується за допомогою трансформації своїх структур, технологій, заміни або поповнення кадрів та зміни всієї стратегії. Так народжується «нове підприємство» і поновлюється його життєвий цикл. Проте такий висновок можливий при якісно іншому підході до теорії розвитку підприємства, заснованому на поєднанні кумулятивного і синергетичного підходів до розвитку економічної системи.

Кумулятивізм – загальна для ряду напрямів в логіці, методології та філософії модель зростання, згідно якої еволюція зводиться до поступового безперервного накопичення абсолютно достовірних або високовірогідних чинників. Вперше кумулятивну модель зростання висунув Г. Галілей для оцінки наукового знання [6]. Він вважав, що по своєму достовірному змісту людське пізнання рівно божественному, поступаючи йому лише з екстенсивної сторони або по відношенню до безлічі об'єктів, які пізнаються. Тому процес пізнання правомірно представити у вигляді нескінченного лінійного накопичення окремих, «атомарних» істин.

Пізніше кумулятивна модель розроблялася і розвивалася позитивізмом. Хоча основоположник позитивізму О. Конт і говорив про три стадії розвитку людського розуму і суспільства - теологічну, метафізичну і позитивної, він, підкреслював саме безперервний момент цього розвитку, який особливо об'єктивно виступає на рівні позитивної стадії [6]. Г. Спенсер змінив закон Конта про три стадії своїм принципом еволюціонізму, згідно якому все розвивається плавно, безперервно, рівно, поступово, словом, еволюційно [7]. Представник другого позитивізму Е. Мах ще більш безумовно говорить про «принцип безперервності» як про єдиний закон розвитку [8]. Французький фізик, філософ та історик науки П'єр Дюем приходив до тієї ж ідеї абсолютизації безперервності, розуміючи її як єдиного принципу розвитку [6].

Як бачимо, кумулятивна модель розвитку повністю елімінується із змісту цього процесу. Такі процеси з накопичення факторів відомі в різних науках, і скрізь вони називаються кумулятивними. Суть кумулятивного процесу в тому, що, по-перше, він, одного разу почавшись, сам створює умови для свого подальшого розвитку і, по-друге, він розвертається (діє) в одному і тому ж напрямі.

В сучасній економічній літературі кумулятивні процеси описані в основному як життєві цикли. Кумулятивні процеси – це характеристики життєвих циклів, які задають якісні особливості параметрам. При цьому кумулятивний процес може протікати або по зростаючій, крок за кроком, або революційним шляхом, через періодичні якісні «скачки». Результатом дії кумулятивного процесу є кумулятивний ефект - економічний, фінансовий ефект, що досягається за рахунок поступового накопичення, нарощування, зосередження чинників і подальшого їх прояву в один конкретний момент, що має характер вибухової, пробивної дії. Таким чином, кумулятивні процеси – це джерело і матеріальний носій економічного розвитку, відповідальний за його хвилеподібний характер.

Кумулятивні процеси, описуються в основному логістичною кривою:

$$y_t = L / (1 + C^e - a_t),$$

де y_t – характеризує обсяги випуску; L , C – емпіричні параметри; L – межа, яка характеризує процес насичення; C – визначає положення кривої щодо осі абсцис; a – нахил кривої. Вісь абсцис відображає часову шкалу, а на осі ординат відкладаються числові значення, що дають кількісну характеристику стадії розвитку, а саме обсяг випуску продукції. Ці кількісні значення при проектуванні на часову вісь дають якісну характеристику процесу як логістичного закону розвитку. Логістичний закон розвитку – закономірність розвитку систем, яка може бути описана S-образною кривою з двома точками перетину і режимом граничної ефективності функціонування підприємства. Головна особливість показників, що розвиваються в часі по логістичному закону, полягає в тому, що вони показують уповільнення темпів зростання при досягненні значних кількісних значень.

Синергетичну парадигму розвитку підприємства можна стисло охарактеризувати трьома ключовими принципами:

– нелінійність розвитку (лінійний розвиток характерний для підприємства лише на короткому інтервалі часу);

– багатоваріантність, альтернативність розвитку (економічна система проходить через безліч точок біфуркації, в кожній з яких можлива зміна траєкторії розвитку підприємства);

– здібність підприємства до якісного розвитку (накопичені незначні обурення в системі можуть викликати якісний перехід з одного рівня на інший).

Кумулятивний і синергетичний погляди на розвиток економічної системи не тільки не суперечать, але і доповнюють один одного. Постійний компроміс між цими підходами реалізується за допомогою структурних змін, посилення нерівноваги і виходом системи на новий рівень розвитку. Якісний скачок в розвиток підприємства приводить до досягнення кумулятивного ефекту і є моментом відновлення життєвого циклу підприємства.

Визнання кумулятивних процесів в розвитку підприємства дозволяє побачити його в новому світлі, по-новому інтерпретувати знайомі явища і, можливо, вирішити окремі проблеми, які при традиційному підході здаються нерозв'язними. Кумулятивна модель розвитку підкреслює, що навіть сприятливий стан справ потрібно розглядати як скороминучий в проміжному еволюційному процесі оновлення. Вплив на підприємство в момент завершення кумулятивного накопичення (точка біфуркації) може виявитися значно більш ефективним, ніж вплив на окремі його елементи.

Підприємство може функціонувати, не тільки зменшуючи небажані збурення, але і збільшуючи бажані за допомогою позитивного зворотного зв'язку. Процеси, в яких взаємодія підсистем запускає позитивний зворотний зв'язок, стрімко переводять підприємство в новий стан, не завжди сприятливий, але потрібний для системи. Стабільність системи триває до виникнення нових негативних зв'язків, які дестабілюють підприємство, але ведуть до нового етапу розвитку. Було помічено, що системи, надані самі собі, зменшують ентропію і формують порядок з хаосу. Це і є життєвий цикл, в основу якого встановлений принцип – дезорганізації, заснований на новій інформації і знаннях.

Розглянемо загальні закономірності поведінки економічних систем в точках біфуркації.

1. Точки біфуркації часто провокуються зміною управляючого параметра або управляючої підсистеми, що штовхає систему до нового стану.

2. Потенційних траєкторій розвитку системи багато, і точно передбачити, в який стан перейде система після проходження точки біфуркації, неможливо, це пов'язано з тим, що вплив зовнішнього середовища часто носить випадковий характер. Але таке пояснення навряд чи можна визнати достатнім: хоча випадковість і робить вплив на поведінку системи в точці біфуркації, є й інші чинники та ефекти, які визнані загальними синергетикою та системними дослідженнями. Йдеться, перш за все, про резонансне збудження, зворотні зв'язки і кумулятивний ефект. Відповідно до першого система, яку підштовхують зовнішні та внутрішні обурюючі дії, повинна вибрати ту траєкторію розвитку, яка узгоджується з її внутрішніми властивостями і минулим (концепції розвитку нерідко недооцінюють резонансне збудження як чинник розвитку). Петля позитивного зворотного зв'язку обумовлена наявністю в системі «каталізаторів», тобто компонентів, сама присутність яких стимулює певні процеси в системі, пов'язує вибір шляху з попереднім станом. Каталізатори і попередні стани системи також притягують її до певної траєкторії розвитку. Негативні зворотні зв'язки, навпаки, відштовхують відповідні траєкторії. Кумулятивний ефект сприяє накопиченню певних властивостей системи і під впливом зовнішніх дій «запускає» процес, що посилюється. Все це дає можливість передбачати вірогідність вибору системою тієї або іншої траєкторії розвитку, оскільки і випадкові обурюючі дії підлягають впливу цих ефектів.

3. Вибір траєкторії також пов'язаний з життєвістю та стійким типом поведінки системи. Згідно принципу стійкості серед можливих форм розвитку реалізуються лише стійкі; а нестійкі якщо і виникають, то швидко руйнуються.

4. Збільшення розмірності та складності системи викликає збільшення кількості станів, при яких може відбуватися стрибок, та кількості можливих шляхів розвитку, тобто чим більш різномірні елементи економічної системи та складні її зв'язки, тим більше вона нестійка, що відзначав ще О.О.Богданов. Згодом ця закономірність стала відома як «закон Легасова» – чим вище рівень розвитку економічної системи, тим більше вона нестійка, тим більше витрат потрібно на її підтримку [9].

5. Чим більше нерівноважна система, тим більшу кількість можливих траєкторій розвитку вона може вибирати в точці біфуркації.

6. Два близькі стани можуть породити абсолютно різні траєкторії розвитку.

7. Одні й ті ж траєкторії можуть реалізовуватися неодноразово. Наприклад, машинобудування України на протязі останнього десятиліття неодноразово обирало енерго- та ресурсовитратні шляхи розвитку, ігноруючи більш ефективні.

8. Тимчасова межа катастрофи визначається «принципом максимального зволікання»: система робить «стрибок» тільки тоді, коли у неї немає іншого вибору.

9. В результаті галуження (біфуркації) виникають граничні цикли – періодичні траєкторії у фазовому просторі, число яких тим більше, чим більше структурно нестійка система.

10. Стрибок змінює організованість системи, причому не завжди у бік її збільшення.

Необхідність управління накопиченим потенціалом системи та здійснення цілеспрямованого поштовху в момент біфуркації и обумовило необхідність формування кумулятивної стратегії розвитку підприємства. Кумулятивна стратегія – це інструмент формування довгострокового розвитку підприємства в умовах невизначеності на основі накопичення внутрішнього та зовнішнього потенціалів підприємства, що дозволяє здійснити якісний стрибок у розвитку підприємства та вийти на якісно новий рівень функціонування. Послідовна реалізація кумулятивної стратегії підприємства – це фактично перехід на нову модель бізнесу. При розробці кумулятивної стратегії розвитку підприємства особлива увага повинна бути приділена відповідності потенційних можливостей підприємства умовам зовнішнього середовища та встановленим цілям розвитку.

Виходячи з вище зазначеного, кумулятивна стратегія розвитку промислового підприємства повинна включати такі основні етапи.

1. Оцінка стратегічного потенціалу підприємства, як результат кумулятивного накопичення факторів розвитку та основа його подальшого розвитку. На нашу думку, стратегічний потенціал підприємства можна інтерпретувати як геометричну фігуру, яка служить кількісною мірою розвитку потенціалу підприємства. Багатокутник потенціалу може служити основою для побудови імітаційної моделі розвитку підприємства в умовах конкурентного суперництва. Основа багатокутника, що складається з векторів-осей, визначає ступінь потенційних внутрішніх накопичених можливостей підприємства (стан та використання техніко-технологічного парку підприємства, фінансовий стан підприємства, ефективність збутової діяльності, ефективність управління підприємством). Зовнішній прояв використання потенціалу підприємства доцільно характеризувати за допомогою показника частки ринку, як відношення обсягу продажів продукції певного підприємства до сумарного обсягу продажів даного товару, здійсненого всіма суб'єктами, які діють на даному ринку. Цей показник є ключовим при оцінці рівня фактичного використання потенціалу підприємства. Обчислення об'єму піраміди, яку побудовано за результатами аналізу, й визначатиме кінцеву оцінку стратегічного потенціалу підприємства.

2. Діагностика точки біфуркації і процесів, які їй передують, з метою ухвалення своєчасних управлінських рішень для забезпечення «вдалого проходження» точки біфуркації та виходу на нову, більш сприятливу траєкторію розвитку. Задача дослідження точок біфуркації як економічна проблема полягає в їх визначенні та аналізі поведінки показників господарської діяльності поблизу структурно нестійких критичних точок. Поблизу точки біфуркації стійкість системи знижується, слідством чого є посилення флуктуації. Точка біфуркації у випадку м'якої надкритичної біфуркації типу «вилка» може бути визначена шляхом знаходження функції щільності розподілу часового ряду результуючих показників господарської діяльності підприємства, що досліджується.

3. Вибір траєкторії розвитку підприємства, яка дозволить перейти на новий, якісно більш високий ступінь розвитку системи. В зв'язку з цим виникає потреба в побудові методичної основи для формалізованого зіставлення можливих стратегій розвитку підприємства, що дозволило б за єдиною шкалою «зважити» їх переваги і недоліки та надати можливість критеріального вибору. При цьому важливої є можливість відносного зіставлення макропараметрів альтернативних варіантів, тобто зіставлення їх не за абсолютними значеннями, які очікуються, а за ступенем переваги кожного макропараметру. Ця обстави-

на дає можливість застосувати для вирішення даної проблеми формалізований апарат методу аналізу ієрархій, що припускає послідовну декомпозицію оцінки варіантів, що зіставляються, на більш прості складові, визначені як результат парних експертних порівнянь.

На основі проведеного аналізу теоретико-методологічних і методичних підходів до вирішення завдань управління розвитком підприємства, можна сформулювати концептуальні положення управління розвитком промислового підприємства. Прикладний рівень реалізації концепції управління розвитком промислового підприємства визначається формалізацією його основних методичних і модельних конструкцій до рівня конкретних технологій центру з питань розвитку, впровадження якого в практику управління промисловими підприємствами дозволить підвищити обґрунтованість формування та реалізації стратегії розвитку підприємства. У загальному вигляді зв'язок основних елементів теоретико-методологічного, методичного, інструментального, модельного та організаційного рівнів механізму управління розвитком підприємства представлений у вигляді концептуальної схеми на рис. 1.

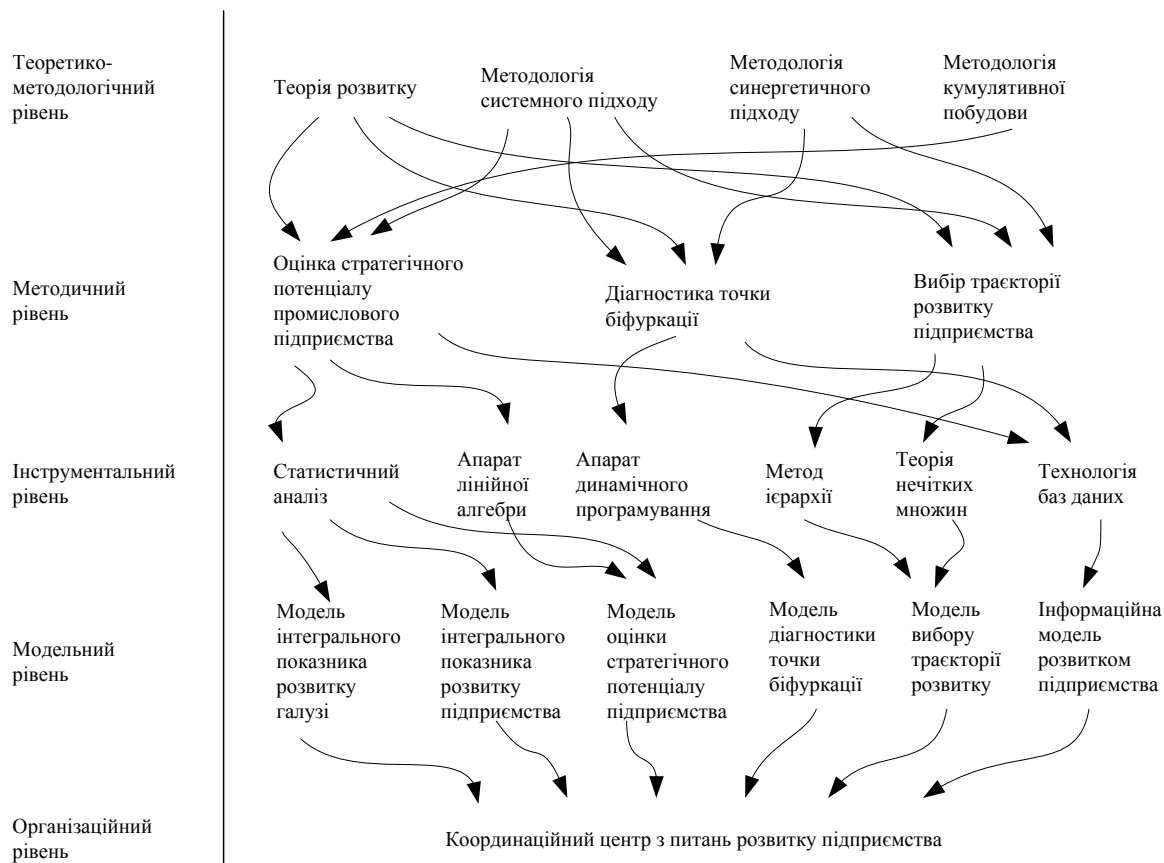

Рис. 1. Концептуальна схема управління розвитком промислового підприємства

Практична реалізація концептуальної схеми пов'язана з її доведенням до конкретної системи формування та реалізації кумулятивної стратегії розвитку промислового підприємства. Визначені методологічні, методичні й прикладні особливості управління розвитком промислового підприємства дозволили синтезувати його у вигляді механізму формування кумулятивної стратегії розвитку підприємства комплексу взаємозалежних моделей, схему якого наведено на рис. 2.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропонована концепція управління розвитком промислових підприємств базується на методології економіко-математичного моделювання, зокрема, на апараті статистики, нелінійного математичного програмування, тощо.

Практична реалізація концепції кумулятивної стратегії розвитку промислових підприємств спрямована на забезпечення відповідності стратегічного потенціалу підприємства встановленим пріоритетам та можливостям розвитку, які надаються зовнішнім економічним середовищем. Але однією з основних проблем багатьох теоретичних підходів є те, що вони мають на увазі перебудову організаційної структури підприємства під впровадження запропонованих теоретичних розробок. Це найчастіше пере-

шкоджає впровадженню нових теоретичних підходів, оскільки підприємства не готові в прагненні до обіцяних вигод змінювати організаційну структуру підприємства. Це дозволить уникнути необхідності внесення масштабних змін до організаційної структури підприємства, а також скоротити часові і фінансові витрати, пов'язані з упровадженням запропонованих положень. Вирішення цих проблем і дозволить сформувати організаційну базу для практичної реалізації концепції управління розвитком підприємства.

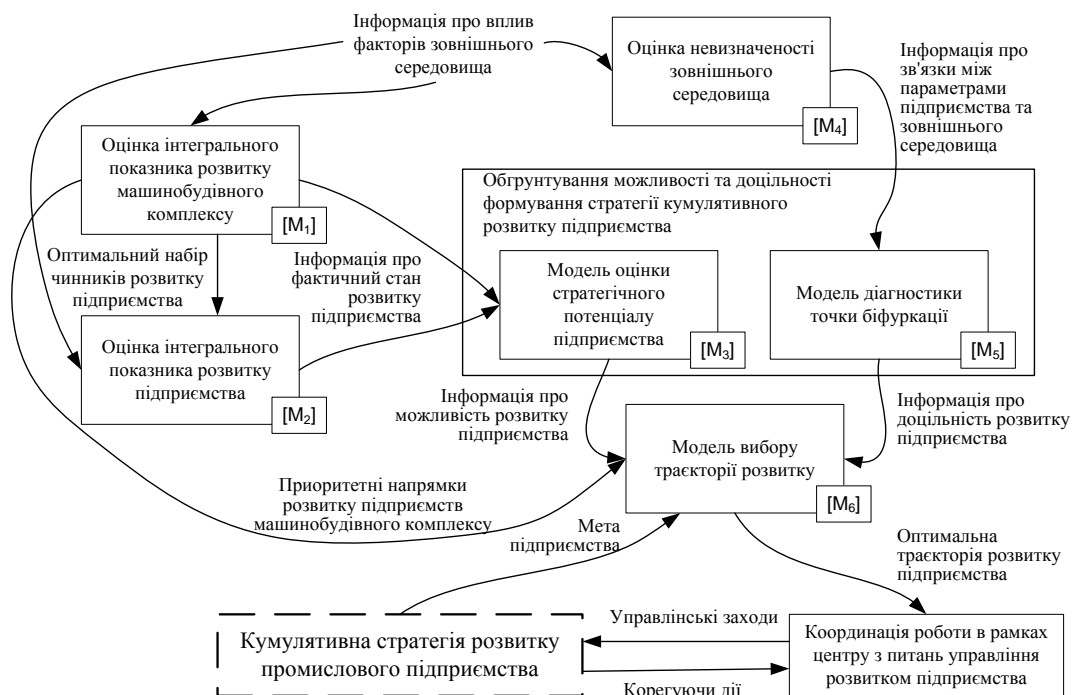

Рис. 2. Кумулятивна стратегія розвитку промислового підприємства

Література

1. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития [Текст]: монография / С. Ю.Глазьев; Международный фонд Н.Д.Кондратьева. – М.: «ВлаДар», 1993. – 310 с.
2. Гэлбрейт Д. Новое индустриальное общество [Текст]: / Дж.Гэлбрейт; Пер. с англ. Л.Я. Розовского, Ю.Б. Кочеврина, Б. П. Лихачева, С.А. Батасова; Под ред. и со вступ.ст. Н.Н. Иноземцева и др. – М.: Прогресс, 1969. – 480 с.
3. Клебанова Т.С. Модели и методы координации в крупномасштабных системах [Текст]: Монография / Т.С. Клебанова, Ч.Х. Мондована. – Х: ООО «Бизнес-Информ», 2002. – 138 с.
4. Лысенко Ю.Г. Управление крупным промышленным комплексом в транзитивной экономике [Текст]: / Ю.Г. Лысенко, Н.Г. Гузь. – Донецк: Юго-Восток, 2004. – 670 с.
5. Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи [Текст]: монографія / Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
6. Краткий очерк истории философии [Текст]: учебное пособие / [М.Т. Иовчук, В.Ф. Асмус, Ян Хин-Шун и др.]; Под ред. М.Т. Иовчука, Т.И. Ойзермана, И.Я. Щипанова. – 4-е изд. – М.: Мысль, 1981. – 928 с.
7. Спенсер Г. Классификация наук [Текст]: монография / Г. Спенсер. – 2-е изд. – М.: Вузовская книга, 2006. – 90 с.
8. Мах Э. Анализ ощущений и отношение физического к психическому [Текст]: Э. Мах. – М.: Территория будущего, 2005 - 304 с.
9. Богданов А.А. Тектология [Текст]: всеобщая организационная наука: В 2-х книгах / А.А. Богданов; Редкол.: Л. И. Абалкин (отв.ред.) и др. – М.: Экономика, 1989 – 304 с.